

महिला उद्योजकता : संधी आणि आव्हाने

डॉ.रोहिणी दि.मेश्राम

कला, वाणिज्य विज्ञान महाविद्यालय आर्वी ता.देवळी, जि.वर्धा

मो.न.९०२८२२७४१६ rohini.d.meshram@gmail.com

सारांश

उद्योजकता हे आर्थिक विकासाचे महत्वपूर्ण अंग आहे. हे एक बहुआयामी आणि सर्जनशील अशी पध्दती देखील आहे. पुरुषप्रधान देश म्हणून ओळखल्या जाणा-या भारतासारख्या देशामध्ये आता परिस्थिती बदलली आहे. स्वातंत्र्योत्तर काळात संविधानामुळे स्त्रियांची स्थिती बदलली आहे. त्यामुळेच आज उद्योजक म्हणून महिलांना आपले स्थान निर्माण करता आले आहे. आपल्यामधील संभाव्यता, कौशल्य ओळखून ती पूर्ण करण्यासाठी नवीन आव्हाने आणि संधी शोधली पाहिजेत. महिला उद्योजकांना त्यांच्या स्वप्नांना पूर्ण करण्याचा एक हेतू असणे आवश्यक आहे आणि ते विचारात घेण्यात आले पाहिजे. कोणत्याही समाजात महिलांची स्थिती ही त्यांची सभ्यता आणि प्रगतीचा एक सूचक आहे. आज महिला उद्योजकता त्यांच्या कुटुंबाबरोबर सोयीस्कर पातळीवर राहण्यासाठी एक महत्वाची साधन बनली आहे ज्यायोगे देशाच्या विकासात मदत होत आहे. उद्योजक जगात महिला सक्षमीकरणाच्या प्रक्रियेत, स्त्रियांना त्यांची शक्ती, कमजोरी, संधी आणि धोके लक्षात घेण्याची गरज आहे. आपल्यामधील संभाव्यता, कौशल्य ओळखून ती पूर्ण करण्यासाठी नवीन आव्हाने आणि संधी शोधली पाहिजेत. महिला उद्योजकांना त्यांच्या स्वप्नांना पूर्ण करण्याचा एक हेतू असणे आवश्यक आहे आणि ते विचारात घेण्यात आले पाहिजे. महिला उद्योजकतेपुढे पुरुष आणि स्त्री भिन्नता ह्यामुळे अनेक आव्हाने दिसून येतात. महिला उद्योजकतेमुळे सकारात्मक सामाजिक फायदे देखील होवू शकतात. सदर शोधनिबंध भारतातील महिला उद्योजकांपुढील आव्हाने आणि संधीकडे लक्ष केंद्रित करते.

महत्वपूर्ण शब्द : महिला उद्योजकता, संधी, आव्हाने

प्रास्ताविक:

महिला उद्योजकता दोन मुख्य कारणांसाठी स्वतंत्रपणे अभ्यास करणे आवश्यक आहे. पहिले कारण ते आहे गेल्या दशकभरात महिला उद्योजकांना महत्वपूर्ण महत्व नसलेले स्रोत म्हणून ओळखले गेले आहे. महिला उद्योजक स्वतःसाठी आणि इतरांसाठी आणि वेगवेगळ्या प्रकारची नवीन नोकरी तयार करतात व्यवस्थापन, संस्था आणि व्यवसायातील समस्यांसह विविध उद्योगप्रदान समाज प्रदान करतात उद्योजक संधी शोषण. तथापि, ते अजूनही सर्व उद्योजकांची अल्पसंख्यक दर्शवतात. अशा प्रकारे स्त्रिया उद्योजक बनण्यासाठी आणि महिलांच्या संभाव्यतेच्या विरुद्ध बाजारातील अपयशी भेदभाव अस्तित्वात आहे जो महिलांमधील संभाव्यता पुढे येवू देत नाही.

उद्योजकता हे आर्थिक विकासाचे महत्वपूर्ण अंग आहे. हे एक बहुआयामी आणि सर्जनशील अशी पध्दती देखील आहे. पुरुषप्रधान देश म्हणून ओळखल्या जाणा-या भारतासारख्या देशामध्ये आता परिस्थिती बदलली आहे. स्वातंत्र्योत्तर काळात संविधानामुळे स्त्रियांची स्थिती बदलली आहे. त्यामुळेच आज उद्योजक म्हणून महिलांना आपले स्थान निर्माण करता आले आहे. कोणत्याही समाजात महिलांची स्थिती ही त्यांची सभ्यता आणि प्रगतीचा एक सूचक आहे. आज महिला उद्योजकता त्यांच्या कुटुंबाबरोबर सोयीस्कर पातळीवर राहण्यासाठी एक महत्वाची साधन बनली आहे ज्यायोगे देशाच्या विकासात मदत होत आहे. उद्योजक जगात महिला सक्षमीकरणाच्या प्रक्रियेत, स्त्रियांना त्यांची शक्ती, कमजोरी, संधी आणि धोके लक्षात घेण्याची गरज आहे. आपल्यामधील संभाव्यता, कौशल्य ओळखून ती पूर्ण करण्यासाठी नवीन आव्हाने आणि संधी शोधली पाहिजेत. महिला उद्योजकांना त्यांच्या स्वप्नांना पूर्ण करण्याचा एक हेतू असणे आवश्यक आहे आणि ते विचारात घेण्यात आले पाहिजे.

महिला उद्योजक ही अशी महिला आहे जी कोणत्याही उपक्रम, खासकरून व्यवसाय, महिला उद्योजकांची संस्था आयोजित करते आणि व्यवस्थापित करते ती महिला किंवा स्त्रियांची गट म्हणून परिभाषित केली जाते. महिला उद्योजक व्यावसायिक उद्योजकता सुरू करते, संघटित आणि सहकार्य करते. भारत सरकारने महिला उद्योजकांना कमीतकमी आर्थिकदृष्ट्या किमान ५०: व्याजदर असलेल्या स्त्रियांद्वारे मालकीचे आणि नियंत्रित केलेले उद्यम म्हणून परिभाषित केले आहे आणि महिलांना एंटरप्राइझमध्ये उत्पादित किमान ५१: रोजगार दिले आहे. १९९० च्या दशकात भारतातील एकूण ९४०.९८ मिलियन लोकांपैकी ४३७.१० दशलक्ष महिलांची लोकसंख्या ४६.५ टक्के होती. १२६.४८ दशलक्ष महिलांची संख्या आहे.

१९९१ च्या जनगणनेनुसार देशातील एकूण स्वयंरोजगार असलेल्या व्यक्तींपैकी केवळ ४.५ टक्के म्हणजे फक्त १,८५,९०० महिलांची नोंद झाली. एका अंदाजानुसार जेव्हा लोकसंख्या २.५ अब्ज होईल आणि यात ९०९ महिला उद्योजक असतील. या प्रवृत्तीचा विचार करून, दुसऱ्या पाच वर्षात महिला सहभाग २०: अधिक होता आणि महिला उद्योजकांची संख्या ५,००,००० वर वाढली. प्रेरणादायी वाहनाचा संयुक्त प्रभाव, माहिती सामग्री तयार करणे, प्रशिक्षण आयोजित करणे, महिला औद्योगिक मालमत्ता निर्मिती करणे आणि प्रमोटर्सचे प्रशिक्षण आणि एकत्रित प्रसार माध्यमांचा वापर इत्यादी घटक महिला उद्योजकता विकासाची गती वाढण्यास कारणीभूत ठरले.

शोधनिबंधाची उद्दिष्ट्ये :

१. महिला उद्योजकतेला कारणीभूत असणा-या घटकांचा अभ्यास करणे
२. महिला उद्योजकतेसंदर्भात योजना अभ्यासणे
३. महिला उद्योजकतेपुढील समस्या आणि आव्हाने अभ्यासणे

संशोधन पध्दती:

प्रस्तुत शोधनिबंधातील माहिती द्वितीय तथ्य संकलनाच्या माहितीवर आधारित आहे. ही माहिती विविध संकेतस्थळे, रिझर्व्ह बँक, नाबार्ड आणि सेबीचे अहवाल, वर्तमानपत्रे, शोधपत्रिकांमधील शोधनिबंध इत्यादींचा उपयोग केला आहे.

महिला उद्योजकतेपुढील आव्हाने ; Challenges of Women Entrepreneurs)

महिला उद्योजकतेपुढे पुरुष आणि स्त्री भिन्नता हयामुळे अनेक आव्हाने प्रामुख्याने दिसून येतात. महिला महिला उद्योजकतेपुढील आव्हाने पुढीलप्रमाणे आहेत.

१. भांडवलाची अडचण ; बबमे जव पिदंदबपंस तमेवनतबमेद

महिलांना कोणताही उद्योग स्थापित करण्यामध्ये पुरुषांच्या तुलनेत आर्थिक वित्ताची अडचण येते. व्यवसाय चालावा तो टीकावा, संभाव्य हानी झाल्यास तो नियंत्रणात आणावा यासर्वासाठी पुरुषांपेक्षा महिला उद्योजकांना अडचण येते. बाह्य स्रोतांद्वारे भांडवल मिळविण्यामध्ये पुरुषांपेक्षा महिला उद्योजकांना अडचणी येतात.

२. अपर्याप्त प्रशिक्षण आणि माहिती; दंकमुनंजम जतंपदपदह द बबमे जव पदवितउंजपवदह

विकसनशील देशांतील स्त्रिया विकसित देशातील महिला उद्योजकांपेक्षा अपर्याप्त शैक्षणिक आणि कौशल्य प्रशिक्षण घेतांना दिसून येतात. कारण भारत हा जुनाट रूढी परंपरा, प्रथामुळे महिलांना शिक्षण—प्रशिक्षण घेण्यामध्ये देखील अडचणी येतात. सामान्यतः सार्वजनिकरित्या त्यांच्या उच्च शिक्षण व प्रशिक्षण प्रवेशांवर जुनाट प्रथा—परंपरा मर्यादा घालते. तसेच व्यावसायिक विकास सेवा आणि व्यवसायाच्या वाढीवर देखील मर्यादा घालते. अनुभवाची आणि कौशल्याची कमतरता ही हया अपर्याप्त प्रशिक्षणामुळेच निर्माण होते. त्यामुळे महिला उद्योजक उद्योग अभिमुखतांमध्ये चांगले प्रतिनिधित्व देवू शकत नाहीत. महिला उद्योजकांना हया आव्हानांमुळे समस्या निर्माण होतात.

३. कौटुंबिक हस्तक्षेप ; वता.उपसल पदजमतबिमद

आणखी अलीकडे वारंवार नमूद केलेले आव्हान हे व्यवसायाचे एकत्रीकरण आहे कौटुंबिक जबाबदारी, ज्यामुळे व्यवसाय यशस्वी होण्याची शक्यता कमी होते. कुटुंबाची जबाबदारी, कुटुंबातील प्रत्येक सदस्यांची जबाबदारी, पतीची जबाबदारी व मुलांची काळजी हयामध्ये महिलांचा बराच वेळ जातो. त्यामुळे महिला उद्योजकांना उद्योग करतांना हयामुळे पुरेसा वेळ देता येत नाही. काही अभ्यासातून दिसून येते की स्त्रिया पतींकडून सपोर्टवर अवलंबून असतात, त्यामुळे देखील त्यांच्या उद्योगी स्वातंत्र्यावर बंधने येतात.

४. महिला सुरक्षा आणि हिंसा ; वउमदरे मिजल दंक हदकमत ईमक अपवसमदबमद

महिलांना पुरुषांच्या तुलनेत असुरक्षिततेची काळजी जास्तच असते. ब—याच उद्योगामध्ये महिलांना व्यावसायिक छळ, पिळवणूक, शाब्दीक छळ शारिरीक छळ, बलात्कार, हत्या अशा अनेक समस्यांना सामोरे जावे लागते. हयामुळे स्त्रियांकडे

पाहण्याचा दृष्टिकोण हा वेगळा असतो. महिलांना अशा असुरक्षित भावना व हिंसांमुळे आपला व्यवसाय, उद्योग करण्यात अडचणी येतात. त्यामुळेच महिला सतत भय, तणावाखाली असतात व मुक्तपणे ते कार्य करू शकत नाहीत.

५. सामाजिक सहकार्याचा अभाव ; स्बा विवबपमजंस नचचवतजद

याव्यतिरिक्त, अनेक अभ्यासावरून असे दिसून आले की, काही देशांमध्ये सामाजिक दृष्टिकोन सांस्कृतिक आणि धार्मिक श्रद्धा स्त्रियांच्या कामाचे समर्थन देत नाहीत. विविध देशांमध्ये विशेषतः भारतासारख्या देशात उद्योजकतेबाबत पुरुषांकरिता योग्य सामाजिक सहकार्य लाभतांना दिसते. पुरुषप्रधान देशांमध्ये अजूनही सामाजिक सहकार्य स्त्रियांना लाभत नाही. सामाजिक ओळख, कायदे देखील त्यामुळेच कमकुवत पडतात.

६. कायदेशीर अडथळे आणि प्रक्रिया; स्महंस इंततपमते दंक चतवबमकनतमेद

धोरणे, कायदे आणि कायद्याच्या बाबतीत सरकारी समर्थनाची कमतरता ही देखील महिला उद्योजकांपुढील आव्हाने आहेत. कामाचे ठिकाण, वेळ, पुरुष—स्त्रीयांबाबत कायदयामध्ये एकवाक्या दिसून येत नाही. हे कायदे महिला उद्योजकांना अडथळे ठरतात. उदा.स्त्रीयांचे आरक्षण, कर कायदे इ. हे किचकट कायदे व्यवसाय चालविण्यासाठी आणि सुरु करण्यासाठी महिलांना गंभीर अडथळे निर्माण करू शकतात.

७. करिअर व उद्योजकता या बाबतीत जागृकतेचा अभाव ; स्बा विबने वद बंतममत व्दसपहंजपवदेद

भारतीय स्त्रिया त्यांच्या करिअर, उद्योजकता याबाबत कौटुंबिक व वैयक्तिक आयुष्याप्रमाणेच लक्ष केंद्रीत करत नाहीत. मात्र अलीकडे मुलींचे शिक्षणाचे प्रमाण वाढत असूनही हया शिकलेल्या मुली एक यशस्वी उद्योजक म्हणून पुढे गेल्या पाहिजेत.

महिला उद्योजकांसाठी संधी ; व्वचवतजनदपजपमे विवउमद म्दजतमचतमदमनतौपचद

शिक्षण हे मानवजातीला वरदान आहे, परंतु भारतीय संस्कृतिमध्ये स्त्रीला पुरातन काळापासूनच दुय्यम लेखले गेले आहे. महाराष्ट्रातील समाजसुधारक महात्मा फुले, सावित्रीबाई फुले, छत्रपती शाहू महाराज व डॉ.आंबेडकर यांच्या कार्याने स्त्रीला आज पुरुषांच्याबरोबरीने कार्य करायला मिळत आहे.

महिला उद्योजकांचा विकास जोरदार आहे तसेच भारतीय अर्थव्यवस्थेतील त्यांचे सर्व योगदान देखील महत्वाचे आहे. आज आर्थिक विकासात महिला उद्योजकांची भूमिका अनिवार्य आहे महिला केवळ निवडलेल्या व्यवसायांमध्येच नव्हे तर व्यापारासारख्या व्यवसायातही प्रवेश करतात जसे उद्योग आणि अभियांत्रिकी. औद्योगिक संरचना आणि उोग मूलभूत बदलातून जात आहेत. माहिती तंत्रज्ञानाने व्यवसायाची तंत्रे बदलली आहेत. वैयक्तिकरित्या, व्यवसायाची मालकी महिलांना त्यांच्या इच्छेनुसार आणि आर्थिक स्वातंत्र्यासह प्रदान करते आणि त्यांना आवश्यक सामाजिक यश सृष्टा प्रदान करते. जागतिक अर्थव्यवस्थेवर लक्षणीय परिणाम करतात. सर्व विकास कार्यक्रमांसाठी महिलांना

विशिष्ट लक्ष्य गट मानले पाहिजे. सरकार महिलांसाठी चांगले शैक्षणिक सुविधा आणि योजना वाढवल्या पाहिजेत. पुरेसे व्यवस्थापन कौशल्यांवर प्रशिक्षण कार्यक्रम महिला समाजाला दिले पाहिजे. निर्णय घेण्यात महिलांच्या सहभागास उत्तेजन द्यायला पाहिजे. व्यावसायिक प्रशिक्षण वाढविले पाहिजे तसेच स्त्रियांना उत्पादन प्रक्रिया आणि व्यवस्थापन समजण्यास सक्षम केले पाहिजे. महिला उद्योजकतेसाठी व्यावसायिक क्षमता आणि नेतृत्व कौशल्य प्रशिक्षण वाढविणे आवश्यक आहे. ज्या प्रशिक्षणात महिला प्रशिक्षित आहेत त्यांच्याकडे लक्ष केंद्रित करणे आवश्यक आहे त्यांच्यात विक्रीक्षमता आणि नफा मिळविण्याची क्षमता वाढविली पाहिजे. राज्य वित्तसंस्था आणि वित्तसंस्था संस्थांनी महिलांना उद्योजकांना वित्तपुरवठ्याच्या सुविधा पुरविल्या पाहिजेत. महिला उद्योजकांना पूर्णपणे व्यापाराशी संबंधित वित्तपुरवठा करण्यासाठी कायद्याने परवानगी द्यायला पाहिजे.

महिला उद्योजकांना सध्याच्या काळात पुढील क्षेत्रात संधी दिसून येतात.

- पर्यावरण—अनुकूल तंत्रज्ञान
- जैव—तंत्रज्ञान
- आयटी सक्षम उपक्रम
- कार्यक्रम व्यवस्थापन
- पर्यटन उद्योग
- दूरसंचार
- प्लॅस्टिक साहित्य
- वर्मिकल्चर
- शुद्ध पाणी
- सिरीकल्चर
- फ्लोरिकल्चर
- हर्बल आणि आरोग्य सेवा
- अन्न, फळे आणि भाजीपाला प्रक्रिया

महिला उद्योजकतेमुळे पुढील सकारात्मक सामाजिक फायदे होवू शकतात.

१. लैंगिक समानता निर्माण होवू शकते;ळमदकमत मुनंसपजलद्धरू

बौजन, चुआ आणि नेऊपर्ट (२००६) यांच्या अभ्यासातून असे दिसून आले आहे की लैंगिक असमानता विकासासाठी एक अवरोधक आहे. आर्थिक वाढ आणि समाजांमध्ये सकारात्मक बदल घडवून आणण्यासाठी लैंगिक दृष्टीकोन अडथळा आणू शकतो. महिलां उद्योजकतेमुळे लैंगिक असमानता दूर होण्यास मदत होते. स्वायत्तता, निर्मितीक्षमता, स्थिती प्राप्ती, आर्थिक लाभ, वैयक्तिक यश इत्यादी गुण महिलांमध्ये निर्माण होवू शकतात.

२. उद्योजकता मध्ये लैंगिक समानता ;उमलवदक जीम हमदकमत हंच पद मदजतमचतमदमनतौपचद्ध

लिंग एकमात्र परिमाण नाही जी यशस्वी होण्यासाठी संधी आणि निवडी निर्धारित करते. उद्योजक स्थलांतर, लिंग यांच्यातील संबंध लक्षात घेणे देखील महत्त्वाचे आहे. भारतात विविध जाती, पंथ, कुटुंब, परंपरा खोलवर मजबूत असल्याने स्त्रियांना केवळ कुटुंबाच्या पालनपोषणासाठीच पाहिल्या जाते. महिला समस्येचे निर्मूलन करण्यासाठी स्त्रीप्रमाणेच पुरुष समवयस्कांची देखील गरज आहे. जेणेकरून लैंगिक समानतेचा दृष्टिकोण पोषित होईल. गेल्या तीस वर्षात आर्थिक कार्यात महिलांची भागीदारी तुपट झाली आहे, हे स्तुत्यच म्हणावे लागेल. उद्योगांमध्ये दुसऱ्या शब्दांत, जेव्हा अबाधित राहिले नाहीत, स्त्रिया पुरुषांबरोबर उद्योगांमध्ये सामिल होत असल्याने पितृसत्ताक समाज हा उद्योगांमध्ये कमी होत आहे. डॉ.आंबेडकरांच्या मते, समाजात स्त्रियांची प्रत्येक क्षेत्रात भागीदारी वाढणे म्हणजे समाजाचा व पर्यायाने देशाचा विकास होय.

३. महिलांचे आर्थिक समावेशन ;श्रदंदबपंस पदबसनेपवदद्ध

भारतातील स्टार्टअप अप इकोसिस्टममध्ये महिला उद्योजक सर्वत्र दिसू शकतात. महिला देखील त्यांच्या उच्च—प्रोफाइल नोकऱ्या तसेच त्यांच्या घरांच्या चार भितीतून बाहेर पडून भारतातील उद्योजकतेमध्ये समावेश होवू शकतात. उद्योजक प्रवासाला सुरुवात करण्याचा मुख्य घटक म्हणजे भांडवल आणि विविध बँका महिला उद्योजकांना विशिष्ट कर्ज देतात ज्यात तारकीय तारण, व्याज दर इ. शी संबंधित नियम व अटीचे थोडे वेगळे आणि अधिक लवचिक आहेत.

भारतात पुढील योजना महिला उद्योजकांसाठी संधी आहेत—

१. अन्नपूर्णा योजना

ही योजना स्टेट बँक ऑफ म्हेसूरने पुरविली आहे ज्या महिला उद्योजकांनी पॅक केलेले जेवण, स्नॅक्स इत्यादी विक्रीसाठी अन्न खानपान उद्योग स्थापित करित आहेत त्यांच्यासाठी ही योजना आहे. या योजने अंतर्गत कर्जाच्या स्वरूपात दिलेली रक्कम ही कामकाजी भांडवलाची गरज पूर्ण करण्यासाठी वापरली जाऊ शकते. भांडी आणि इतर स्वयंपाकघर साधने व उपकरणे खरेदी करण्यासाठी सरकारी कर्ज दिले जाते.या कर्जाखाली, तारतम्य सुरक्षा म्हणून वचनबद्ध असलेल्या मालमत्तेच्या मालमत्तांसह एक हमीदार आवश्यक आहे. याशिवाय, दिले जाणारे जास्तीत जास्त रक्कम ₹ ५०,००० आहे जे मासिक हप्त्यामध्ये ३६ महिन्यांसाठी पुन्हा भरणे आवश्यक आहे, तथापि, कर्ज मंजूर झाल्यानंतर, कर्जाच्या पहिल्या महिन्यासाठी ईएमआय भरावा लागणार नाही. बाजार दरानुसार व्याजदर निश्चित केला जातो.

२. महिला उद्योजकांसाठी श्री शक्ती पॅकेज

बहुतेक एसबीआय शाखांद्वारे ही योजना फर्म किंवा व्यवसायाच्या मालकीमध्ये ५०: भागीदारी असलेल्या महिलांना दिली जाते आणि उद्योजकता विकास कार्यक्रम (ईडीपी) चालविणार्या राज्य एजन्सीमध्ये भाग घेतला आहे. कर्जाची रक्कम २ लाखापेक्षा जास्त असल्यास व्याजदर सवलत ५०: कर्ज दिले जाते.

३. भारतीय महिला बँक व्यवसाय कर्ज

उधार देणार्या महिला उद्योजकांनी किरकोळ क्षेत्रातील क्षेत्रातील मालमत्ता, मायक्रो कर्ज आणि एसएमई कर्जाच्या क्षेत्रात नवीन उपक्रम सुरू करण्याचा प्रयत्न केला आहे. निर्माण कर्जाच्या बाबतीत या कर्जाच्या अंतर्गत जास्तीत जास्त कर्जाची रक्कम २० कोटी रुपयांपर्यंत वाढते आणि व्याजदर ०.२५: पर्यंत सवलत उपलब्ध आहे आणि व्याज दर सामान्यतः १० ते १५: आणि त्याहून अधिक असतात. याव्यतिरिक्त, मायक्रो अँड स्मॉल एंटरप्राइजेज (सीजीटीएमएसई) साठी क्रेडिट गॅरंटी फंड ट्रस्ट अंतर्गत, १ कोटी रुपयांच्या कर्जासाठी तारण सुरक्षिततेची आवश्यकता नाही.

४. देणा शक्ती योजना

ही योजना देणगी बँकांनी त्या अशा महिला उद्योजकांनासाठी आहे ज्यांनी शेती, उत्पादन, सूक्ष्म पत, किरकोळ स्टोअर किंवा लघु उद्योगांच्या क्षेत्रामध्ये प्रदान केली आहे व ज्यांना वित्तीय मदतीची आवश्यकता आहे. किरकोळ व्याजदर ०.२५: व किरकोळ व्यवसायासाठी २० लाख रुपयांपेक्षा जास्त कर्जाच्या रकमेसह देखील कमी झाला आहे. शिक्षण व गृहनिर्माण व लघुउत्पादनाच्या अंतर्गत ५०,०००. कर्ज दिले जाते.

५. उद्योगी योजना

पंजाब आणि सिंध बँकेद्वारे ही योजना शेतकरी, किरकोळ आणि लघु उद्योगातील उद्योजकांना लवचिक अटी आणि सवलत व्याज दराने कर्ज मिळविण्यासाठी उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. १८ –४५ वर्षांच्या वयोगटातील महिलांसाठी या योजनेच्या अंतर्गत जास्तीत जास्त कर्जाची रक्कम १ लाख आहे परंतु आपल्या कुटुंबातील उत्पन्नाचा देखील विचार केला जातो आणि एससी व एसटी महिलांसाठी दरवर्षी ४५,००० रुपये निश्चित केले जाते.

६. सेंट कल्याणी योजना

नवीन उपक्रम सुरू करण्यास किंवा विद्यमान उपक्रमांत विस्तार करण्यास किंवा त्यात सुधारणा करण्यासाठी स्त्रियांना पाठिंबा देण्याच्या हेतूने सेंट्रल बँक ऑफ इंडियाने या योजनेची सुरवात केली आहे. हे कर्ज ग्रामीण आणि कुटीर उद्योग, सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग, स्वयंरोजगार महिला, शेती आणि संबंधित क्रियाकलाप, किरकोळ व्यापार आणि सरकारी प्रायोजित कार्यक्रमांमध्ये गुंतलेली महिलांद्वारे मिळू शकते. या योजनेसाठी कोणतीही तारकीय सुरक्षा किंवा हमीदार आणि शुल्क आकारण्याची प्रक्रिया आवश्यक नाही. आणि योजनेच्या अंतर्गत जास्तीत जास्त रक्कम रु. १०० लाख कर्जाची रक्कम दिली जाते.

७. महिला उद्योग निधी योजना

ही योजना पंजाब नॅशनल बँकने सुरू केली आहे आणि लघु उद्योगांमध्ये गुंतलेली महिला उद्योजकांना १० वर्षांच्या कालावधीत परतफेड करता येऊ शकणा-या सॉफ्ट लोन देऊन त्यांना पाठिंबा देण्याचा हेतू आहे. या योजने अंतर्गत सौंदर्य

पार्लर्स, डे केअर सेंटर्स, ऑटो रिक्षा, दुचाकी, कार इत्यादींसाठी वेगवेगळ्या योजना आहेत. या योजने अंतर्गत देण्यात आलेल्या जास्तीत जास्त रक्कम १० लाख आहे आणि व्याज बाजार दरांवर अवलंबून आहे.

८. महिलांसाठी कर्ज योजना

ही योजना शासनाद्वारे सुरू करण्यात आली आहे. भारतातील लहान स्त्रिया आणि ब्युटी पार्लर्स, टेलिविंग युनिट्स, ट्यूशन सेंटर इत्यादीसारख्या व्यवसायांसह एक उपक्रम सुरू करणार्या महिलांसाठी एकत्रित व्हायला हवे. कर्जाला कोणत्याही तारतम्य सुरक्षिततेची आवश्यकता नाही आणि ३ योजनांप्रमाणे त्याचा लाभ घेता येऊ शकतो –

- शिशु – कर्जाची रक्कम ५०,००० पर्यंत मर्यादित आहे आणि त्यांच्या व्यवसायाच्या सुरुवातीस असलेल्या व्यवसायांद्वारे मिळविली जाऊ शकते.
- किशोर – कर्जाची रक्कम ५०,००० आणि ५ लाख दरम्यान आहे आणि ज्याची स्थापना चांगली प्रतिष्ठापित संस्था आहे त्यांच्याकडून मिळविली जाऊ शकते.
- तरुण – कर्जाची रक्कम १० लाख आहे आणि ती मिळू शकते

थोडक्यात, महिला उद्योजकतेपुढे पुरुष आणि स्त्री भिन्नता ह्यामुळे अनेक आव्हाने दिसून येतात. महिला उद्योजकतेमुळे सकारात्मक सामाजिक फायदे देखील होवू शकतात. भारतातील महिला उद्योजकांना अनेक संधी आहेत त्यांचा उपयोग महिलांनी घेतल्यास महिला पुरुषांबरोबर उद्योगांमध्ये पुढे येवू शकतात.

संदर्भ :

- Arun.K.V. and Haris Unnipulan (2015), Women Entrepreneurs in India Challenges and Opporutunites
- S.Santha, Vasanthagopal.R (2008), Women Entrepreneurship in India, New Century Publications
- Kumar Anil (2007), Women Entrepreneurship in India, Regal Publications
- Dhameja S.K (2002), Women Entrepreneurs, Deep & Deep Publications
- [https://www.ijbmi.org/papers/Vol\(3\)7/J037059061.pdf](https://www.ijbmi.org/papers/Vol(3)7/J037059061.pdf)
- www.internationalseminar.org/XV_AI_S/.../3%20Mrs.%20Priyanka%20Sharma.pdf
- <https://www.rbi.org.in>
- <https://www.nabard.org>

